

них принципів навчання вимови залишається принцип апроксимації, фонетичні помилки не беруться до уваги, тому що основна мета спілкування – розуміння – досягнута. Враховується наявність і кількість фонологічних помилок. Рівень сформованості фонетичної усвідомленості перевіряється головним чином опосередковано через особливості іншомовного спілкування, або за допомогою опитування, анкетування, тестування тощо.

Але все вищезгадане не стосується спеціалізованих і профільних шкіл, гімназій і ліцеїв, в яких мета навчання наближається до мети мовного ВНЗ – оволодіти ІМіК на рівні, наближеному до культурних носіїв мови. У цих випадках вимова учнів оцінюється за фонетичними і фонологічними ознаками.

Формування фонетичної компетентності тісно пов'язане з формуванням лексичної компетентності, чому і присвячено наступний розділ.

Завдання і питання для самоконтролю

1. Дайте стисло характеристику іншомовної ФК та її компонентів.
2. Визначте труднощі навчання фонетики ІМ, яку ви вивчаєте.
3. Обґрунтуйте різницю між рецептивною і репродуктивною ФК.
4. Розкрийте суть фонетичної навички як основного компонента ФК і продемонструйте на прикладах її якості.
5. Сформулюйте на основі таблиці з порівнянням фонетичних феноменів кількох ІМ (с. 196) основні труднощі, з якими україномовні учні можуть зіткнутися, вивчаючи ту чи іншу ІМ.

6.2. Методика формування іншомовної лексичної компетентності

Дайте відповіді, спираючись на свій досвід вивчення ІМіК:

- Як ви вчили іншомовні слова?
- Чи знаєте ви, скільки слів потрібно знати людині, щоб вільно спілкуватися?
- Чому, на вашу думку, методист минулого Франсуа Гуен, збираючись до Німеччини, вивчив цілий словник, однак, прибувши у країну, не зміг спілкуватися з носіями мови?

6.2.1. Загальна характеристика іншомовної лексичної компетентності

Лексична компетентність (ЛК) – це здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань і лексичної усвідомленості. Успішність формування ЛК залежить від рівня сформованості лексичних навичок, обсягу отриманих і засвоєних знань про лексичну сторону мовлення і динамічної взаємодії цих складових на основі загальної мовної і лексичної усвідомленості. Вивчення ІМіК у загальноосвітніх навчальних закладах передбачає не лише засвоєння певної кількості слів. Однією з цілей навчання ІМіК є формування іншомовної ЛК, що є важливою передумовою оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю.

Розглянемо компоненти ЛК детальніше.

Лексична навичка – це автоматизована репродуктивна або рецептивна дія, яка забезпечує коректне лексичне оформлення власного мовлення та адекватне сприйняття лексичного оформлення мовлення інших. Одиницею навчання лексичного матеріалу є **лексична одиниця (ЛО)**, яка може бути не лише словом, але й сталим словосполученням і навіть так званим “готовим реченням” (тобто таким, що не змінюється у мовленні).

Прикладами ЛО можуть бути:

Англ.: beautiful; way out; How do you do?

Фр.: facile; faire du bruit; Comment ça va?

Нім.: auf keinen Fall; sich an etwas machen; Was ist los?

Ісп.: hermoso; hechar de menos; ¡ Hola !

Розрізняють рецептивні й репродуктивні лексичні навички. **Рецептивна лексична навичка** – це автоматизоване сприймання й розуміння ЛО в усному та писемному мовленні, а саме:

- впізнавання, диференціація та ідентифікація усної і письмової форм ЛО;
- співвіднесення ЛО з відповідним об’єктом чи явищем;
- обґрунтована здогадка про значення ЛО.

Репродуктивна лексична навичка – це автоматизоване вживання ЛО в усному та писемному мовленні, а саме:

- виклик ЛО із довготривалої пам’яті;
- відтворення ЛО у зовнішньому мовленні;
- миттєве сполучення ЛО з іншими словами, що утворюють синтагму і фразу за правилами лексичної сполучуваності;
- вибір відповідного стилю (офіційний/неофіційний).

Мовленнєві лексичні навички лежать в основі усіх видів мовленнєвої діяльності, отже слід формувати лексичні навички аудіювання, говоріння, читання, письма та перекладу. Лексичні навички (так само, як фонетичні і граматичні) характеризуються якостями автоматизованості, стійкості і гнучкості і формуються поетапно.

Лексичними знаннями є відображення у свідомості учня результату пізнання лексичної системи ІМ у вигляді поняття про цю систему і правил користування нею. **Лексичні знання** – це знання про:

- лексичну сторону мовлення;
- усну і письмову форми слова;
- їх семантику (денотативне і конотативне значення);
- відносну цінність слова або його здатність мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну і соціокультурну забарвленість;
- синтаксичну і лексичну сполучувальні цінності слова;
- правила словотвору (складання слів, конверсії тощо);

- типи словників;
- основні поняття, пов'язані зі структурою слова: (корінь, префікс, суфікс);
- схожість та/або розбіжність у лексичних системах рідної та іноземної мов.

Як приклад неспівпадіння обсягу семантики у двох мовах візьмемо слово “нога”. Ми розуміємо під цим словом одну частину тіла, а англійці й німці поділяють її на дві: “leg”, “Bein” і “foot”, “Fuß”. Або речення “У нього в руках був букет квітів” неможливо перекласти англійською, не знаючи розміру букета. Якщо букет маленький, то “in his hands”, а якщо великий – “in his arms”.

Останній компонент ЛК – лексична усвідомленість. *Лексична усвідомленість* є складовою загальної мовної усвідомленості, або свідомого рефлексивного підходу до явищ мови і мовлення, а також до власного оволодіння ІКК. Лексична усвідомленість – це здатність учня:

- розмірковувати над процесами формування своєї ЛК та оволодівати іншомовною лексикою, створюючи систему власних лексичних знань;
- свідомо реєструвати, розпізнавати і вживати лексичні одиниці різних рівнів, їх особливості та закономірності утворення і функціонування;
- усвідомлювати переваги й недоліки свого типу “мовця” і “учня” відносно оволодіння ЛК;
- аналізувати лексичну сторону свого мовлення і робити відповідні висновки.

Отже, загальна мовна усвідомленість пов'язана з процесами взаємодії лексики, фонетики і граматики у мовленні, а також із лінгвістичною спостережливістю учня, його здатністю до узагальнення результатів спостережень у вигляді вербальних і схематизованих правил, здатністю здійснювати контроль під час використання слів у процесі спілкування. Адже лексика вивчається не для того, щоб її просто знати, а для того, щоб спілкуватися, користуючись нею у взаємозв'язку з іншими засобами: фонетичними, граматичними, невербальними. Тобто навчання лексики не є самоціллю, а є засобом навчання усіх видів МД.

Передусім, учень має усвідомлювати труднощі формування ЛК і мати уявлення про шляхи їх подолання.

Труднощі формування лексичної компетентності

Труднощі формування ЛК зумовлюються трьома групами факторів: а) індивідуальними особливостями учнів, б) ІМ, що вивчається; в) умовами навчання.

а) Труднощі, зумовлені індивідуальними особливостями учнів

На ефективність оволодіння ЛК значний вплив мають індивідуальні психологічні особливості учнів. Це, перш за все, рівень розвитку довільності, усвідомленості і вибірковості сприйняття. Немаловажне значення має тип уваги і пам'яті (довільні чи мимовільні), вид пам'яті (слухова, зорова тощо). Великий вплив на ефективність формування ЛК мають також провідна форма уяви учня (репродуктивна чи творча) і тип мислення (наочно-образне чи

абстрактне). Рівень сформованості іншомовної ЛК до певної міри залежить і від рівня розвитку мовлення рідною мовою (особливо обсягу словникового запасу) (детальніше див. розділ 10.5).

б) Труднощі, зумовлені ІМ, що вивчається

У процесі формування ЛК доцільно передбачити заходи для зняття і подолання труднощів засвоєння різних ЛО. З цією метою ЛО можуть групуватися за ступенем і характером труднощів, що дозволяє підходити до них диференційовано, на основі їх методичної типології. До **труднощів засвоєння ЛО** відносять:

- *форму ЛО* – звукову, графічну, структурну (наприклад труднощі виникають при засвоєнні омофонів, у тому числі і граматичних, омографів – у випадку значних графемно-фонемних розбіжностей, багатоскладових і похідних слів);
- *значення ЛО* (наприклад, труднощі в розбіжності обсягів значень ЛО в іноземній і рідній мовах, при засвоєнні багатозначних слів, фразеологічних сполучень, у випадку так званої “фальшивої” синонімії і т.п.);
- *вживання* – сполучуваності ЛО з іншими ЛО, особливостей її функціонування у мовленні (наприклад труднощі при засвоєнні словосполучень, які не мають точної структурно-семантичної відповідності еквівалентам у рідній мові).

При визначенні ступеня труднощі ЛО для засвоєння слід брати до уваги і сферу її функціонування. Так, труднощі активного словника, що використовується у продуктивних видах МД – говорінні і письмі, часто не збігаються із труднощами пасивного словника, необхідного для розуміння на слух і при читанні. Наприклад, важкими для засвоєння є ЛО, подібні за звучанням і за значенням, з різним обсягом значень і розбіжності у сполучуваності у двох мовах. У той час як для пасивного засвоєння труднощі викликають односкладові та багатозначні ЛО, подібні за звучанням / написанням; ЛО, подібні за формою, але різні за значенням.

в) Труднощі, зумовлені умовами навчання

- Відсутність у чинних програмах чітко сформульованих цілей формування ЛК за рівнями і підрівнями володіння ІМіК;
- Відсутність укладених лексичних мінімумів для початкової, основної і старшої школи.
- Погано сплановані та/або невдало проведені лексичні фрагменти уроків.

6.2.2. Цілі формування лексичної компетентності в учнів початкової, основної і старшої школи

Формування іншомовної ЛК в учнів загальноосвітніх навчальних закладів спрямоване на оволодіння ЛО у відповідності з відібраними темами і сферами спілкування.

У початковій школі (1–4 класи) важливо сформувати базові лексичні навички, необхідні для подальшого розвитку іншомовної комунікативної компетентності в основній і старшій школі. На цьому ступені здійснюється формування рецептивних і репродуктивних навичок у межах визначених сфер і ситуацій відповідно до вікових особливостей учнів і їхніх інтересів, на основі використання мовленнєвих зразків. Для досягнення цієї мети застосовується хорова робота, лексичні ігри, зображальна і предметна наочність, широко використовуються письмові вправи.

Використання ЛО на початковому ступені здійснюється в особистісній, публічній, освітній сферах спілкування.

ЛО вивчаються у межах тем: я, моя сім'я і друзі (члени сім'ї, вік); відпочинок і дозвілля (числа до 100, кольори, захоплення, види дозвілля, вільний час, улюблені дитячі герої); людина (частини тіла, предмети одягу, професії, види діяльності, опис зовнішності); природа (тварини, пори року, погодні явища); свята і традиції (місяці, дні тижня, назви свят); школа (предмети у класній кімнаті, шкільне приладдя, навчальні предмети); місце проживання (населені пункти); помешкання (щоденні обов'язки, дім, квартира, покупки, види помешкань, умеблювання); навколишнє середовище; подорож (види транспорту).

Рівень володіння іноземною мовою на кінець четвертого класу згідно чинної програми має відповідати рівню **A1** за “Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання”.

В основній школі (5–9 класи) розпочинається етап систематичної й послідовної роботи з автентичними навчальними матеріалами, які забезпечують нормативне оволодіння спілкуванням. Зростає обсяг ЛО, у тому числі із соціокультурним компонентом, що сприяє формуванню соціолінгвістичної компетентності. Тематика охоплює різноманітні галузі знань, серед них і ті, які були об'єктом вивчення на уроках з інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), або із власного життєвого досвіду. Зростає доля самостійної роботи учнів, урізноманітнюються види навчальної діяльності, активно використовуються мовленнєві ситуації, що наближають навчальне спілкування до реальних умов.

Сфери спілкування, в межах яких визначається тематика ситуативного спілкування, залишаються такими ж, як і на початковому ступені: особистісна, публічна, освітня. Розширюється тематика ситуативного спілкування: Я, моя сім'я, мої друзі (родинні зв'язки, розпорядок дня, зовнішність, риси характеру, обов'язки в сім'ї, сімейні традиції, автобіографія). Одяг, їжа, напої (покупки, відвідування магазинів, традиції харчування, основний асортимент товарів, ціна, гроші, розміри одягу, назви страв, приготування їжі, сервіровка столу, кухонні прилади, посуд). Відпочинок і дозвілля (захоплення, вільний час, канікули, види спорту, Олімпійські ігри, кіно і театр, спортсмени, спортивні змагання, клуби, секції). Природа. Погода. Подорож (загальні відомості

про Велику Британію, Україну, види транспорту, предмети багажу, проїзні документи, визначні місця столиць). Рідне місто. Село. Свята і традиції. Шкільне життя (навчальні предмети, робочий день, урок англійської мови, види діяльності на уроці, улюблений предмет, позакласні заходи, типи шкіл, навчальний персонал, система оцінювання, правила поведінки). Охорона здоров'я (відвідування лікаря; симптоми захворювань, медичні заклади, медичні працівники, лікарські засоби). Стиль життя (здоровий спосіб життя, розваги, друзі по листуванню, активний відпочинок). Шкільна бібліотека (вибір книг для читання, улюблений письменник, книга, літературний герой, літературні жанри, робота в бібліотеці). Засоби масової інформації (преса, рубрики, телебачення і радіо, програми, ведучі, улюблена радіо-/телепередача). Музика (музичні стилі, жанри, композитори, музиканти, виконавці, інструменти, відвідування концерту). Велика Британія (географічне положення, географічні поняття, види ландшафтів, клімат, населення). Україна (географічне положення, клімат, населення). Молодіжна культура (зовнішність, захоплення, молодіжні організації, клуби, табори, течії молодіжної культури). Наука і технічний прогрес (відомі вчені, винахідники і винаходи). Робота і професія (професії, вибір професії, характеристики професій, фактори впливу на вибір професії).

Рівень володіння іноземною мовою на кінець дев'ятого класу згідно чинної програми має відповідати рівню **A2** за “Загальноєвропейськими Рекомендаціями...”.

У старшій школі (10–11 класи) систематизується й узагальнюється мовний досвід учнів, набутий ними на попередніх ступенях вивчення мови. Методи і види навчальної діяльності все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Широко використовуються творчі, проектні, групові, інтерактивні форми роботи учнів. Зміст освіти диференціюється відповідно до профілю навчання. З'являються професійно спрямовані ЛО відповідно до певної галузі знань. Збільшується робота з формування пасивного лексичного мінімуму у процесі самостійного читання. Зростає питома вага самостійної роботи учнів з новою лексикою, удосконалюються прийоми користування двомовними та одномовними словниками.

У межах тих самих сфер (особистісна, публічна, освітня) поглиблюється тематика ситуативного спілкування: Я, моя сім'я, друзі (особистість, стосунки з товаришами, взаємодопомога, якості особистості, види особистісних стосунків, батьки і діти, толерантне ставлення до оточуючих, емоції, права та обов'язки молоді, толерантність, гуманність, благодійність). Дозвілля і спорт (роль спорту в житті суспільства, спортивні події, обладнання для спорту, дозвілля, міжнародні спортивні змагання, олімпійські чемпіони). Харчування (національна кухня Великої Британії та України, національні страви, смаки, уподобання, заклади громадського харчування, культура харчування). Природа і погода (природні катаклізми, види природних катаклізмів). Живопис (відомі художники та їхні твори, відвідування музею, виставки або галереї,

жанри живопису). Наука і технічний прогрес (сучасні засоби комунікації і технології, комп'ютерне обладнання та основні операції, розвиток науки і техніки в Україні та за кордоном, галузі науки, технічна термінологія, інструкції). Шкільне життя (освіта в Україні й за кордоном, заклади освіти, випускні іспити). Робота і професії (сучасні професії, престижні професії в Україні та за кордоном, плани на майбутнє). Людина і довкілля. Кіно, театр, телебачення (фільми/ вистави/телепрограми, фестивалі, характеристика фільму/ вистави/ телепрограми.). Мистецтво (вплив мистецтва на естетичний розвиток людини, види мистецтва, опис картини). Україна у світі. Норми поведінки та спілкування (норми етикету). Організації із захисту навколишнього середовища. Міжнародні організації ЄС, ООН, Рада Європи. Міжнародні програми. ЄС. Молодіжна культура (молодіжний рух в Україні та у світі). Подорож по Україні та країнах, мова яких вивчається. Законодавчі акти. Правова лексика.

Рівень володіння іноземною мовою на кінець одинадцятого класу згідно чинної програми має відповідати рівню **В1** (рівень стандарту) за “Загальноєвропейськими Рекомендаціями...”.

Зазначимо, що вчитель має забезпечити систематичне повторення раніше вивчених ЛО на всіх ступенях навчання.

6.2.3. Шкільний лексичний мінімум

Вимоги програми з ІМ у ЗНЗ відображаються у лексичному мінімумі, в якому розрізняють активний і пасивний мінімуми.

Активний лексичний мінімум – це ЛО, якими учні користуються для вираження своїх думок в усній і письмовій формі, при говорінні та письмі, а також розуміють думки інших при аудіюванні та читанні. **Пасивний лексичний мінімум** – це ЛО, які учні розуміють під час сприймання думок інших в усній (аудіювання) і письмовій формі (читання).

Треба звернути увагу й на те, що різні сучасні мови нараховують різну кількість слів. Наприклад:

- “Словник української мови” за редакцією Бориса Грінченка містить близько 70 тисяч слів. Словник сучасної літературної української мови налічує близько 135 тисяч слів. Поетичні твори Т. Г. Шевченка охоплюють 10116 слів, а прозові – 20548.
- Словник англійської мови складається з 500-980 тис.слів. Словник У. Черчилля – 60 тис. слів; В.Шекспіра – 20 тис.слів.
- Словник німецької мови – 300-500 тис. слів. Словник Й. Гете – 80 тис.слів.
- Словник іспанської мови – 250-300 тис.слів. “Дон Кіхот” М. Сервантеса – 8 тис. слів.
- Словник французької мови – 100-120 тис. слів. Словник В. Пюго – 9 тис. слів.
- Словник російської мови – 200 тис. слів. Словник О. Пушкіна – 21.290 слів.

У методиці навчання ІМіК зазначається також, що обсяг **активного словника** може бути різним у різних видах спілкування. Так, наприклад, для підтримки елементарної бесіди достатньо володіти 300 ЛО; для бесіди на будь-яку тему необхідно володіти орієнтовно 1000 ЛО; володіння 2.500 ЛО забезпечує високий розмовний рівень; а для розуміння будь-якого неспеціального тексту – 8000 ЛО.

За даними англійських методистів, пасивний словник для читання змінюється за рівнями таким чином:

- Starter – 200 ЛО;
- Beginner – 300-400 ЛО;
- Elementary – 600-800 ЛО;
- Pre-Intermediate – 1.000-1.200 ЛО;
- Intermediate – 1.400-1.900 ЛО;
- Upper Intermediate – 1.800-2.300 ЛО;
- Advanced – 2.500-3.800 ЛО.

Цілі формування ЛК, умови навчання у середніх навчальних закладах (визначені час і тематика) зумовлюють необхідність відбору **лексичного мінімуму**.

Відбір лексичних мінімумів здійснюється укладачами програм та авторами підручників, які й визначають кількість ЛО та їх приналежність до активного чи пасивного мінімумів. Оскільки цілі, умови навчання не є сталими, а змінюються відповідно до вимог суспільства, то і кількісний склад мінімумів не може бути постійним.

Для відбору лексичних мінімумів використовують такі **основні критерії**:

1. *Сполучуваність* (здатність ЛО поєднуватися з іншими одиницями у мовленні).
2. *Семантична цінність* (висловлення за допомогою ЛО важливих понять з різних сфер людської діяльності та з тематики, що визначена Програмою навчання іноземних мов).
3. *Стилістична необмеженість* (перевага не віддається жодному зі стилів мовлення).

Додатковими критеріями є:

1. *Частотність* (вживаність у мовленні).
2. *Багатозначність* (Body: physical body, body of an artillery gun, heavenly body).
3. *Словотворча і стройова здатність* (займенники, займенникові прикметники (then, thus), іменники, що виконують стройові функції (matter, way, thing), дієслова, що виконують стройові функції (consider, notice, appear, report, remain), дієслова, що передають видові відтінки (get, go on, give up), слова і словосполучення, що виражають кількість (a lot of, a number of), сполучники і сполучникові слова (for, lest, provided, both ... and), прийменники і прийменникові сполучення (on account of, as well, below, besides, due to).

Чим вищі показники ЛО за цими критеріями, тим цінніша вона для навчання ІМіК.

При відборі ЛО враховується принцип виключення синонімів та інтернаціональних слів, що повністю сходяться в іноземній і рідній мовах. Кількість ЛО, що складають активний і рецептивний лексичний мінімум, має бути вказана у Програмі з іноземних мов для кожного етапу навчання.

Активний і пасивний словниковий запас учнів називають наявним або **реальним словниковим запасом**. Реальний словниковий запас є основою для формування потенціального словника. **Потенціальний словник** складають ті незнайомі ЛО, про значення яких читач/слухач може здогадатися.

До потенціального словника відносяться:

- інтернаціональні ЛО, подібні за звучанням і/ або написанням та значенням до ЛО рідної мови;
- похідні та складні слова, що складаються з відомих учням компонентів;
- конвертовані слова;
- нові значення відомих багатозначних слів;
- ЛО, про значення яких учні можуть здогадатися за контекстом.

Лексичний мінімум засвоюється поетапно.

6.2.4. Етапи формування лексичної компетентності

У процесі оволодіння ІЛК виділяють такі **етапи**:

- 1) **етап ознайомлення** учнів з новими ЛО, на якому відбувається формування знань про лексичну систему ІМ, правил користування нею, семантизація ЛО (розкриття значення ЛО), демонстрація особливостей її використання;
- 2) **етап автоматизації** дій учнів з новими ЛО (формування навичок), яка відбувається на рівні:
 - а) *словоформи, вільного словосполучення, фрази/речення,*
 - б) *понадфрази* (діалогічної або монологічної єдності) і мінітексту.

Формування мовленнєвих лексичних навичок здійснюється за допомогою удосконалення дій учнів з ЛО у ситуативному вживанні засвоєних ЛО при висловлюванні своїх думок в усній формі (говоріння) та письмовій формі (письмо), а також контекстне розуміння ЛО при читанні та аудіюванні.

До навчання нових ЛО історично склалося чотири **підходи**: інтуїтивний, свідомо-зіставний, функціональний, інтенсивний.

В **інтуїтивному** підході семантизація здійснюється шляхом встановлення безпосереднього зв'язку слово-значення без опори на рідну мову (РМ); автоматизація – шляхом багаторазового відтворення, імітації умов оволодіння РМ; активізація ЛО здійснюється в умовах, наближених до природного спілкування.

Свідомо-зіставний підхід передбачає розкриття значення та форми, а не особливостей застосування ЛО; автоматизація здійснюється шляхом зістав-

лення з РМ, перекладу, некомунікативних вправ, відповідей на запитання; самостійність висловлювання з використанням ЛО обмежується навчальним завданням.

Функціональний підхід пропонує розкриття функції та значення через контекст, створення мотивації до використання ЛО; автоматизація відбувається шляхом самостійного вибору та комбінування ЛО у процесі оформлення думки; засвоєння форми, значення і функції відбувається взаємопов'язано. Для цього підходу характерне використання умовно-комунікативних вправ. Застосування нових ЛО відбувається під час виконання комунікативних вправ.

В інтенсивному підході відбувається багаторазове пред'явлення великого обсягу ЛО у полілозі; використовується перекладна і безперекладна семантизація; відтворення ЛО відбувається у контексті, імітація – з використанням паралінгвістичних засобів, автоматизація – в умовах керованого спілкування. Учні застосовують нові ЛО шляхом розігрування етюдів, імпровізації у різних обставинах.

Автори підручника віддають перевагу функціональному підходу до навчання нових ЛО, не відкидаючи при цьому тих принципів інших підходів, які узгоджуються з ним. Поєднання раціонального з різних підходів може забезпечити найкращий результат. Розглянемо детальніше зміст етапів, за якими доцільно організувати навчання нових ЛО.

Ознайомлення з новими ЛО (орієнтувально-підготовчий етап формування лексичної навички, за С. П. Шатіловим). На цьому етапі відбувається усвідомлення лексичної системи ІМ у вигляді поняття про цю систему і правил користування нею; сприйняття й осмислення нових ЛО через семантизацію. Можливими способами семантизації є: розповідь, бесіда, окремі ситуації, самостійне ознайомлення зі словом (читання або прослуховування тексту). Вчитель спонукає учнів до пізнавальної діяльності, презентує нову лексику у контексті, чітко і правильно вимовляючи нові ЛО, оскільки перше запам'ятовування форми (*imprint*) є психологічно настільки сильним, що його наступне коригування є заважким, а інколи й неможливим.

Способи семантизації поділяють на дві групи: перекладні та безперекладні.

До **перекладних** способів відносять:

- *однослівний переклад* (англ.: bird – птах, salt – сіль; фр.: une fleur – квітка, dire – казати; нім.: der Garten – сад, lesen – читати; ісп.: cantar – співати; la mesa – стіл);
- *багатослівний переклад* (англ.: go – йти, їхати, летіти, пливти; фр.: manquer – пропустити, зробити помилку, припустити погрішність; нім.: laufen – бігти, йти; ісп.: ir – йти, їхати);
- *пофразовий переклад* (цей спосіб застосовується в інтенсивних методах, див. розділ 12);
- *тлумачення значення і / або пояснення ЛО рідною мовою* (англ.: big – великий, означає величину, розмір; go – рухатися будь-яким способом від даної

точки; фр.: longer – йти уздовж чогось (вулиці, набережної); нім.: breit – широка (вулиця, дорога), weit – широкий, вільний (одяг, взуття); ісп.: tamproso – “також” у заперечному реченні; дефініція / визначення (англ.: watch – годинник, що носять на руці або в кишені; фр.: une canadienne – коротка хутряна куртка; нім.: das Kaufhaus – велика крамниця, де продають промислові і продовольчі товари; ісп.: conquistadores – учасники іспанських завойовницьких походів до Центральної і Південної Америки в кінці 15-16 століть).

До **безперекладних** способів розкриття значень іншомовних ЛО відносяться:

- 1) *наочна семантизація* шляхом демонстрації предметів, малюнків, жестів, рухів тощо;
- 2) *мовна семантизація* за допомогою:
 - а) контексту, ілюстративного речення / речень (англ.: The basket weighs 5 pounds; фр.: Il est 10 h. Mon train est parti à 9 h. 30. J'ai manqué mon train; нім.: Keine Rose ohne Dornen; ісп.: Cristóbal Colón descubrió América en 1492);
 - б) зіставлення однієї ЛО з іншими відомими ЛО іноземної мови – за допомогою антонімів і зрідка синонімів (англ.: cold – warm; фр.: froid – chaud; нім.: schnell – langsam; ісп.: corto – largo);
 - в) дефініції – опису значення нової ЛО за допомогою уже відомої (англ.: a teenager – a person from 13 to 19 years of age; фр.: culottes – des pantalons courts; нім.: der Finderlohn – die Belohnung für den Finder; ісп.: el comedor – una habitación donde los alumnos comen);
 - г) тлумачення значення ЛО іноземною мовою (англ.: sir – a respectful term to address a man; франц.: mademoiselle – nom pour désigner les femmes non mariées; нім.: Frau Meier (Name) – höfliche Andredeform; ісп.: señorita – la forma de dirigirse a una joven o a una mujer no casada).

Вибір способу семантизації залежить від ряду факторів, насамперед від лінгвістичних особливостей самої ЛО: її форми, значення, сполучуваності, збігу або розбіжності з ЛО рідної мови, належність ЛО до активного чи пасивного мінімуму. Так, ЛО, що виражають абстрактні поняття, недоцільно семантизувати за допомогою унаочнення або ілюстративного речення, а ЛО, що виражають поняття, які відсутні в рідній мові учнів, – за допомогою однослівного перекладу. Якщо значення ЛО повністю збігається в іноземній і рідній мовах або значення іноземної ЛО є ширшим, ніж у рідній мові, найбільш доцільним прийомом семантизації ЛО є переклад. Якщо ж рідний еквівалент може створити хибні асоціації, доцільно доповнити переклад поясненням. Наприклад, англ.: area – площа (простір), але не площа міста (square). Обираючи спосіб семантизації, необхідно також брати до уваги ступінь навчання, вікові особливості та мовну підготовку учнів (психолого-педагогічні фактори). Семантизація нових ЛО активного мінімуму здійснюється учителем, а незна-

йомі слова, що належать до пасивного мінімуму, можуть бути семантизовані учнями самостійно за допомогою словника.

На початковому ступені переважають такі способи семантизації як наочність та однослівний переклад, а на старшому можна застосувати дефініцію або тлумачення ІМ тощо. Оптимальність того чи іншого способу семантизації конкретної ЛО у конкретних умовах визначається його економічністю і надійністю: чим менше зусиль і часу потрібно для розкриття значення нової ЛО, чим точніше розуміння учнями його значення, тим краще обрано спосіб семантизації.

У багатьох випадках доцільно об'єднувати два чи більше способів, наприклад, вербальну наочність (контекст) та невербальну (малюнок, рухи, жест тощо). Таку можливість дає вчителю розповідь з елементами бесіди, яка включає нові ЛО. Перед новою ЛО вчитель трохи уповільнює темп мовлення і виділяє нову ЛО інтонацією. Потім, в залежності від факторів, про які йшлося раніше, семантизує нове слово тим чи іншим способом і продовжує свою розповідь, час від часу залучаючи учнів до бесіди у межах їх мовних можливостей.

Наведемо приклад розповіді вчителя для семантизації нових ЛО. У прикладах вони підкреслені, в дужках вказується можливий спосіб семантизації.

Англійська мова

Today we're going to speak about books. Do you like to read books? I'm very fond of reading. I read books by different authors (здогадка) – Ukrainian, Russian, English, American, French and many others. When I was a little girl / boy, I liked to read fairytale (здогадка) – “Pinocchio”, “Cinderella”, “Little Red Riding Hood”, etc.

I read my first book in English when I was a student. It was a book of short stories (переклад) by O. Henry. Best of all I liked the short story “A Service of Love”. Do you like to read short stories? ... etc.

Французька мова

Paris, capitale de la France.

Paris, capitale de la France, est une ville très ancienne (антонім слова “moderne”, “contemporaine”). Autrefois (переклад) elle s'appelait Lutecia. Paris est situé sur les deux rives (синонім слова “bord”) de la Seine. Entre deux rives de la Seine se trouve l'île de la Cité (семантизується з опорою на план-карту Парижа).

L'île de la Cité est un des vieux centres de Paris. La vie des premiers habitants de Paris a commencé ici. Les premiers habitants de Paris s'appelaient “les Parisii”. Au IVe siècle (тлумачення французькою мовою) les Parisii ont donné à cette île le nom de Paris.

Німецька мова

Bernds Schildkröte (наочність).

Bernds Schildkröte heißt Pom. Bernd hat sie zum Geburtstag bekommen. Eines Tages nimmt er Pom mit (переклад) in die Schule, um sie seinen Freunden zu zeigen. Bernd drückt kleine Löcher (наочність) in den Deckel (наочність) eines Schuhkartons (наочність) und setzt die Schildkröte hinein.

In der Schule stellt Bernd den Karton unter seinen Tisch. Plötzlich ruft einer von Bernds Freunden: “Pom sitzt nicht mehr im Schuhkarton! Er ist verschwunden!” (переклад).

Alle Kinder suchen nach der Schildkröte. Bernd findet sie. Sie sitzt auf dem Bücherschrank. "Ich glaube, dass Pom auch etwas lernen will", lacht Bernd.

L: Wollen wir prüfen, ob ihr den Text verstanden habt.

Setzt das passende Wort ein:

Bernd hat eine...

Bernds Schildkröte heißt...

Er nimmt die... mit in die Schule.

Bernd setzt die Schildkröte in den.... hinein.

Pom

Schuhkarton

Schildkröte

Іспанська мова

Я щойно отримала листа від нашого друга Хосе. Його дуже цікавить, якими предметами шкільного вжитку користуються наші учні, що вони приносять до школи, чим користуються на уроках.

¿Podéis contestar a José?

¿Mostrad y nombrad estos objetos!

На етапі **автоматизації** дій учнів з новими ЛО активного словника (ситуативно-стереотипізуючий етап формування лексичної навички, за С. П. Шатіловим) учитель організує тренування з формування та удосконалення лексичних навичок. Учень оволодіває формою, значенням, функцією ЛО завдяки виконанню некомунікативних та умовно-комунікативних вправ.

На етапі **застосування** (варіативно-ситуативний етап формування лексичної навички, за С. П. Шатіловим) здійснюється відтворення ЛО на рецептивному і продуктивному рівнях. Учитель створює умови для спілкування в усній і письмовій формі з використанням нових ЛО. Учні вживають нову лексику у мовленні у відповідності з поставленою комунікативною ситуацією спілкування.

Розглянемо вправи, що використовуються для формування ЛК.

6.2.5. Вправи і завдання для формування лексичної компетентності

Засвоєння ЛО відбувається шляхом виконання некомунікативних, умовно-комунікативних, комунікативних вправ, спрямованих на набуття відповідних знань, формування навичок і здатності використовувати набуті навички в усіх видах мовленнєвої діяльності. Виділяють такі групи вправ: для формування лексичних навичок аудіювання/говоріння/читання/письма.

Серед **некомунікативних** вправ і завдань для набуття знань про форму ЛО (усної і письмової) можна назвати виконання певних дій з подальшим виведенням правила. Можливі дії:

- повторення слів, словосполучень і мовленнєвих кліше за вчителем / диктором, з виділенням наголосу, певного звука, звукосполучення і формулювання правила щодо особливостей звучання певних ЛО.

Прикладом вправи для набуття знань про основні поняття: корінь, префікс, суфікс може бути:

- називання слів з певною орфограмою, афіксом тощо і формулювання правила щодо особливостей читання / написання ЛО, усвідомлення маркерів, що позначають частину мови.

Вправою на оволодіння знаннями про правила словотвору в іноземній мові (складання слів, конверсія) може бути:

- групування слів за різними формальними ознаками: словотворчими компонентами, частинами мови тощо; формулювання правил словотвору.

Можливі некомунікативні вправи для набуття знань про семантику (денотат, конотація) ЛО:

- називання усіх видових понять до певного родового поняття (наприклад меблі – стіл, стілець, шафа тощо);
- вибір з ряду слів того слова, що відповідає (не відповідає) певній темі.

Прикладами вправ для набуття знань про сполучувальну цінність слова (синтаксична і лексична сполучуваність) можуть бути:

- заповнення пропусків у реченнях, що ілюструють семантику ЛО, відповідними словами;
- поєднання ЛО з її дефініцією.

Прикладом вправи на оволодіння знаннями про відносну цінність слова (здатність мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну, соціокультурну забарвленість) може бути:

- вибір синоніма / антоніма, еквівалента рідною мовою до даного слова / словосполучення з кількох даних.

Формування рецептивних лексичних навичок розпочинається ознайомленням з ЛО (презентація і семантизація). Ознайомлення здійснюється, як правило, у процесі читання з опорою на графічний образ ЛО. Учні у процесі читання виокремлюють незнайому ЛО, відштовхуючись від її форми у тексті, встановлюють її словарну форму, співвідносять її зі словарним значенням, визначають контекстуальне значення. Усі вправи мають бути адекватними процесу читання, наприклад:

- читання уголос для співвіднесення графічного образу ЛО з її звуковим образом;
- співвіднесення даної форми ЛО з її словарною формою і визначення значення ЛО у різних сполученнях;
- заповнення пропущених ЛО у тексті, завершення речень, створення асоціограми за назвою тексту (розвиток механізму прогнозування);
- вибір із тексту ЛО, що відносяться до певної підтеми, ситуації, вибір однокореневих слів (зміцнення парадигматичних і синтагматичних зв'язків ЛО);
- визначення значень слова на основі знань його словотворчих елементів.

На основі оволодіння різними способами словотворення формується потенціальний словник учнів, що має велике значення для рецептивних видів МД. Потенціальний словник складають ЛО, які, навіть зустрівши у тексті вперше, учень може зрозуміти самостійно. Основним джерелом потенціального словника є мовна здогадка. Виокремлюють три групи підказок, що використовуються для розвитку мовної здогадки: внутрішньомовні (віднесення слів до певної граматичної категорії, що виявляє її функції у реченні); міжмовні, що містяться у словах, утворених шляхом запозичення з іншої мови; позамамовні підказки, що впливають із знання явищ та фактів дійсності.

Лексика мінімуму, а також лексика, засвоєна учнем у процесі навчальної роботи, складає його **реальний словник**.

Для формування **репродуктивних лексичних навичок** оптимальною є така послідовність вправ:

1. Імітація зразка мовлення (ЗМ).
2. Лаконічні відповіді на альтернативні запитання учителя.
3. Підстанова у ЗМ.
4. Завершення ЗМ.
5. Розширення ЗМ.
6. Відповіді на різні типи запитань.
7. Самостійне вживання ЛО у фразі / реченні.
8. Об'єднання ЗМ у понадфразові єдності – діалогічну та монологічну.
9. Використання ЗМ у мінітекстах.

Вправи на імітацію можуть мати ігровий характер: “Уявіть, що я – суфлер, а ви – актори!” або: “Пограємо у відлуння: я буду називати слово, а ви повторюватимете за мною, як відлуння”. Імітація може бути у вигляді альтернативних запитань учителя, які вимагають коротких відповідей у вигляді нових ЛО. Тобто матеріал для відповіді учня “закладений” у запитанні вчителя. Так само можуть використовуватись лаконічні відповіді на спеціальні запитання учителя.

Підстановчі елементи у вправах можуть бути вербальними і підказуватися усно вчителем або подаватися списком, із якого учень може вибрати потрібну ЛО, та невербальними (малюнки тощо).

Наведемо приклади умовно-комунікативних вправ для автоматизації дій учнів з ЛО активного мінімуму.

Англійська мова

1. Лаконічні відповіді на альтернативні запитання учителя: Answer my questions. Give laconic answers.

T: Is “Kateryna” by Shevchenko a story or a poem?

Ps: A poem.

2. Імітація використання ЗМ на рівні фрази: Agree with me if I’m right.

T: “Kateryna” by Shevchenko is a poem.

Ps: You are right. “Kateryna” by Shevchenko is a poem.

3. Підстановка у ЗМ: Correct me if I'm not right.

T: "Cinderella" is a short story.

P₁: You aren't right. "Cinderella" is a fairy-tale.

4. Завершення ЗМ: Complete my statements.

T: "Robinson Crusoe" by Daniel Defoe is ...

P₁: "Robinson Crusoe" by Daniel Defoe is an adventure story.

5. Відповіді на різні типи запитань: Answer my questions.

T: What's your favourite poem?

P₁: The poem "My Heart's in the Highlands" by Robert Burns.

6. Об'єднання ЗМ у понадфразову єдність (монологічну): Tell the class about your favourite novel, poem, short story, fairy-tale, play, etc.

T: My favourite play is "The Importance of Being Earnest" by Oscar Wilde.

P₁: My favourite story is "Taras Bulba" by Gogol.

7. Об'єднання ЗМ у понадфразову єдність (діалогічну): Ask each other about books you like best of all. You can make use of the substitution table:

What	novel story play poem	by ...	do you like best of all?	– Best of all I like the	novel story play poem	by
------	--------------------------------	--------	--------------------------	--------------------------	--------------------------------	----------

8. Використання ЗМ у мікротекстах: Write a letter to a classmate. Ask him/her about his/her favourite novel/story/play/poem. Wait for the answer.

Французька мова

1. Répondez à mes questions. Donnez une réponse courte:

M: Comment s'appelle la capitale de la France?

E₁: Paris.

M: Sur quel fleuve est situé Paris?

E₂: Sur la Seine.

2. Corrigez-moi si ce n'est pas vrai.

M: Entre deux rives de la Seine se trouve l'île de France.

E₁: Non, entre deux rives de la Seine se trouve l'île de la Cité.

3. Complétez les phrases.

M: Autrefois Paris s'appelait...

E₁: Autrefois Paris s'appelait Lutecia.

M: Les Parisii ont donné à l'île de la Cité le nom de...

E₂: Les Parisii ont donné à l'île de la Cité le nom de Paris.

4. Demande à ton voisin quelle est sa curiosité préférée à Paris.

5. Raconte à tes camarades l'histoire de l'île de la Cité.

Німецька мова

1. L: Finde richtige Antwort zu jeder Frage:

a) Was hat Bernd?	Eine Schildkröte.
Eine Katze.
Einen Hund.
b) Wie heißt sie?	Sie heißt Pom.
Sie heißt Kitti.
Sie heißt Susi.
c) Wo ist sie? In der Schultasche?	Ja.
Nein, in einem Schuhkarton.
Nein, in einem Korb.

2. L: Ihr wisst, dass Bernd etwas in die Schule mitgenommen hat. Fragt danach einander (учні складають мікродіалог).

- A. – Was hat Bernd? Weißt du?
B. – Ja, eine Schildkröte.
A. – Wie heißt sie?
B. – Sie heißt Pom.
A. – Wo ist sie? In der Schultasche?
B. – Nein, in einem Schuhkarton.

Іспанська мова

1. На минулому уроці ми з вами говорили про предмети класного вжитку, про які нас запитував наш друг Хосе. Його цікавило, якими предметами ми користуємось на уроках. Давайте зараз покажемо їх і назвемо іспанською мовою. Я буду робити це першою: якщо ви будете згодні зі мною, то повторіть мою фразу хором. Якщо ні, то скажіть: No está correcto.

M: Es un lápiz (показує і називає).

2. А чи звернули ви увагу, що багато предметів з тих, які ми назвали, схожі між собою за деякими ознаками?

Este libro es grande. Aquel manual es grande también. Este bolígrafo es rojo. Aquel lápiz es rojo también.

Ви згодні, що вони схожі: одні за розміром, інші за кольором. Подивимось, які ви уважні!

Modelo. M: Esta goma es pequeña.

A1: Aquella cartera es pequeña también.

3. А чи подумали ви, що схожість цих речей передусім у тому, що всі вони допомагають нам у нашому житті? Проте лише за тих умов, якщо вони лежать на своєму місці і ми можемо вчасно скористатися ними. Давайте поговоримо про те, де повинні знаходитись предмети, про які ми говорили, на уроці іспанської мови.

Я вам скажу про місцезнаходження одного предмета; якщо на тому ж місці знаходиться ще й інший предмет, скажіть про це.

Modelo. M: El diario está sobre el pupitre.

A1: El manual está sobre el pupitre también.

4. ¿Y dónde está el manual de la lengua ucraniana? (durante la clase de español). ¿Dónde está el cuaderno?

Vamos a ver, ¿qué está en la cartera de Ígor?

(Учитель дістає окремі речі із портфеля і ставить запитання учням.)

¿Qué es esto? ¿Cómo es? ¿De qué color es? ¿Dónde está?

(Учитель кладе предмет назад у портфель.)

5. А зараз я хочу випробувати ваші творчі здібності. Я покажу вам лише частинку предмета, яким ми користуємося кожного дня на уроках. А ви спробуйте відгадати, що це. Той, хто перший підніме руку, намалює цей предмет і назве його іспанською мовою. Якщо усі будуть згодні з його варіантом, то другий учень намалює цей предмет ще раз, але такого розміру, який він задумає. Ми спробуємо дати відповідні характеристики іспанською мовою. А третій учень зафарбує малюнок у колір, який він задумав, четвертий домалює місце, де знаходиться цей предмет, і все це ми спробуємо сказати іспанською мовою.

Після виконання кожної мовленнєвої дії одним учнем (назва предмета, його розмір, колір, місцезнаходження) учитель запитує клас:

¿Estáis de acuerdo? Entonces, ¿qué es esto? / ¿cómo es? ¿de qué color es?/¿dónde está?

6. Я роздала вам малюнки, які мають цікаву особливість. Вони є частинками картинок, що виконані у техніці дзеркального відображення. Тобто кожна картинка має свою половинку, яка її повторює, як у дзеркалі. Знайти свою половинку і відтворити малюнок ви зможете за таких умов: правильно і точно описати малюнок, назвавши, що це за предмет, який він за розміром, кольором, де знаходиться; уважно слухати опис малюнка іншими учнями, щоб правильно скласти цей малюнок.

Завершується формування ЛК комунікативними вправами, наприклад: Скажіть, що ви (не) робите взимку? У неділю? Після уроків?

Одночасно з формуванням лексичних навичок учні набувають певних знань, що забезпечують розвиток лексичної усвідомленості.

6.2.6. Засоби формування лексичної компетентності

Виконання вправ і завдань для формування ЛК доцільно здійснювати з використанням різноманітних засобів навчання, головним з яких є **підручник**, що входить до складу навчально-методичних комплексів.

До допоміжних засобів навчання ЛО відносять: пояснення учителя; пам'ятки та інструкції щодо використання друкованих словників, форми ведення індивідуальних учнівських словників і карток з новою лексикою, способів організації та систематизації вивчених ЛО. Такі засоби допомагають учневі працювати над вивченням ЛО самостійно. Зазвичай, учні записують нові ЛО у словники, що складаються із трьох колонок: ЛО, транскрипція і переклад. Таким словникам не вистачає колонки із синонімами, антонімами, словосполученнями, прикладами речень з новою ЛО, що демонструвала б парадигматичні зв'язки ЛО.

Для ефективної організації навчання ЛО учитель, окрім підручника, може залучати інші засоби, адаптуючи їх до умов навчання. Це можуть бути малюнки, предмети, що відображають зміст нової ЛО, кросворди.

На середньому і старшому етапах навчання доцільно використовувати засоби, що забезпечують “інвентаризацію” словникового запасу, тобто тематичне і словотворче групування ЛО. Один з таких прийомів – створення ментальних карт (mind-mapping) з певної тематики, які допоможуть розкрити основне поняття ЛО через ключові слова, що у вигляді гілочок розходяться від центру.

6.2.7. Контроль рівня сформованості лексичної компетентності

Оскільки **об'єкт контролю** – лексична компетентність – є поняттям, що складається з кількох взаємопов'язаних елементів, то можна стверджувати, що вона не піддається прямому контролю. Проте окремі її компоненти, пов'язані з навичками, знаннями, лексичною усвідомленістю, можуть бути проконтрольовані. Перевіряти окремо лексичні знання недоцільно. Хоча в разі необхідності їх можна актуалізувати, оскільки наявність знань не гарантує сформованості навичок або достатнього рівня розвитку здатності використовувати ЛО у спілкуванні.

Контроль рівня сформованості ЛК важливо здійснювати **безпосередньо у спілкуванні**. Лексичний компонент мовленнєвих умінь контролюється у процесі розвитку вмінь в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі та перекладі.

Зрозуміло, що формування лексичних навичок не є самоціллю. Оволодіння лексикою є лише засобом розвитку мовленнєвих умінь. Саме тому лексичні навички не є об'єктами підсумкового контролю. Контролю підлягають такі дії з ЛО: виклик ЛО з пам'яті, сполучення її з іншими ЛО, включення слова у ширший контекст.

Контроль рівня сформованості ЛК може здійснюватись у прихованій формі (під час виконання умовно-комунікативних і комунікативних вправ) і відкрито: через усні та письмові контрольні вправи. Засвоєння ЛО рецептивного мінімуму можна контролювати у процесі виконання різних вправ, тестів множинного вибору, тестів із вільно конструйованою відповіддю, заповнення пропусків ЛО у тексті.

Основним критерієм оцінювання рівня сформованості ЛК є *правильність*. Тобто правильність розуміння змісту тексту під час аудіювання і читання та правильність вживання ЛО в говорінні та письмі. Враховується наявність і кількість лексичних помилок.

Рівень сформованості лексичної усвідомленості перевіряється в основному опосередковано через особливості іншомовного спілкування, або за допомогою опитування, анкетування, тестування тощо.

Формування лексичної компетентності тісно пов'язане з формуванням граматичної компетентності, чому і присвячено наступний розділ.

Завдання і питання для самоконтролю:

1. Дайте стислу характеристику іншомовної ЛК та її компонентів.
2. Визначте труднощі навчання лексики ІМ, яку ви вивчаєте.
3. Обґрунтуйте різницю між рецептивною і репродуктивною ЛК.
4. Розкрийте суть лексичної навички як основного компонента ЛК і продемонструйте на прикладах її якості.
5. Запропонуйте способи семантизації таких лексичних одиниць: *to get; thrilling; to persuade; flavour*. Обґрунтуйте свій вибір.